

Günter Grau: *Lexikon zur Homosexuellenverfolgung 1933-1945. Institutionen – Kompetenzen – Betätigungsfelder*. Lit, Berlin 2011, 392 s.

Násilné potlačování a pronásledování lidí, kteří se názorově liší, je nevyhnutelnou součástí každého totalitarismu. Některé totalitní státy si však vytvářejí ještě jiné nepřátele: sovětský komunismus, ale samozřejmě ještě více německý nacismus byly například silně antisemitistické. Genocida, kterou spáchal německý národ na Židech, je dosud v dějinách ojedinělým případem, který odstraňuje nejen svým rozsahem (zahynulo asi 6 milionů Židů), ale také svým technokratickým a plánovitým provedením: počínaje norimberskými zákony přes precizní organizování transportů až po vyhlazování v plynových komorách. Velká část literatury o obětech nacismu se proto věnuje politickým vězňům, a především Židům. Jiné pronásledované skupiny proto musely dlouho čekat, než byly vůbec uznány za oběti. Romové bojovali do osmdesátých let 20. století, aby SRN uznala, že genocida byla spáchána také na nich. Ještě později se připomněli také homosexuálové.

Proč trvalo více než půl století, než německý stát uznal utrpení homosexuálních vězňů v koncentračních táborech? Oproti jiným obětem se homosexuálové sami po válce ze studu a strachu raději nechtěli veřejně vyjadřovat k tomu, co v koncentračních táborech zažili, vraceli se totiž do společnosti, v níž ještě převládaly předsudky vůči homosexuálům a kde neustále platil paragraf 175 německého trest-

ního zákona, na základě kterého byli nacisty odsouzeni (SRN jej zrušila teprve v roce 1969). Nacistická vláda zároveň způsobila, že homosexuálové přišli o své nejdůležitější zastánce, tj. pokrokové sexuology. Velká část meziválečných německých sexuologů byla totiž židovského původu a válku z nich přežili jen nemnozí. Platilo to ostatně i o českých sexuolozích z období první republiky: Hugo Bondy spáchal ze strachu před nacistickou perzekucí sebevraždu, Josef Weisskopf zemřel v Osvětimi a Hugo Hecht emigroval do Spojených států. Malé odškodnění homosexuálů pronásledovaných nacisty bylo proto vybojováno teprve v roce 1985 a k právní rehabilitaci všech odsouzených na základě § 175 došlo teprve roku 2002.

Utrpení homosexuálních občanů během nacistické vlády dosud není obecně známou záležitostí. O to větší je význam nové publikace berlínského historika medicíny Güntera Graua (připomeňme, že jde o spoluautora *Personenlexikon der Sexualforschung* [2009], v němž nezapomněli ani na české sexuology Pečírku, Hynieho a Rabocha), v níž shrnuje výsledky svých více než dvacetiletých výzkumů pronásledování homosexuálů ve třetí říši. Rozhodl se přitom pro podobu slovníku. Abecedně seřazená hesla se dají rozdělit na následující kategorie: biografické črty, hesla jednotlivých států, koncentračních táborů a nacistických institucí. Mezi biografickými hesly najdeme známá jména vedoucích nacistů, jako byli Hitler, Himmler, Goebbels nebo Heydrich, ale také nezasvěcencům nic neříkající jména právníků a lékařů, kteří se různými způsoby podíleli na utrpení homosexuálů. Vyskytují se zde však i jména několika homosexuálních obětí nebo zastánců homosexuálů. Každá biografie obsahuje

kromě nejdůležitějších životních dat také ucelený popis životní dráhy dotyčné osoby, na konci každého hesla Grau cíleně mapuje, jakou souvztažnost měla s homosexualitou. O Reinhardu Heydrichovi se čtenář například dozvídá, že se v roce 1934 podílel na vraždě Ernsta Röhma, homosexuálního velitele a spoluzakladatele polovojenských oddílů SA, a že těsně po jeho nástupu ke gestapu bylo vytvořeno zvláštní oddělení pro potírání homosexuality.

Objem informací, které se najdou pod hesly jednotlivých států, se značně liší. Zdá se, že právě zde byl autor nejsilněji závislý na již existujících pracích kolegů. Každé heslo přesto obsahuje alespoň zákony platné ve sledovaném období, jejich původ, a – pokud je dostupný – také počet osob odsouzených za homosexualitu. V případě Československa/Protektorátu Čechy a Morava se Grau odvolává například na nedávné výzkumy doktorského studenta Fakulty humanitních studií UK Jana Seidla a vyzdvihuje především dvojí jurisdikci v protektorátu, podle níž se homosexuální čin Němce soudil podle říšského zákona, zatímco stejný čin neněmeckého občana podle zákonů z období první republiky. Počet odsouzených nebyl dosud zjištěn.

Hesla věnovaná koncentračním táborům uvádějí obecné údaje o období jejich existence, počtu a „kategoriích“ vězňů atd., načež se zaměřují na podmínky homosexuálních vězňů. Grau přitom velmi názorně čerpá a cituje z dostupných očitých svědectví, jejichž prostřednictvím dokládá zvláštní režim, kterému byli homosexuálové někde podrobeni. Mezi uvedenými institucemi najdeme různé státní nebo nacistické stranické organizace, ale také noviny jako *Völkischer Beobachter*. Kromě toho Grau uvádí ještě pojmy, které se nedají souhrnně

klasifikovat: některé, jako například *homonální ošetření* nebo *kastrace*, mají přímou souvislost se zacházením s homosexuály, další jsou naproti tomu obecnějšího rázu, kupříkladu *uchopení moci*.

Jistým nedostatkem díla je to, že jej Günter Grau nijak přesně nevymezil, například prostřednictvím věcného a metodického úvodu. Kniha místo něj sice obsahuje přehledný a erudovaný příspěvek Rüdigerera Lautmanna, prvního německého vědce, který se zabýval osudy homosexuálů ve třetí říši (*Seminár: Gesellschaft und Homosexualität*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1977), ten však nemůže nahradit autorské vymezení. Čtenář proto postrádá informace o tom, jaká hlediska byla uplatněna při výběru hesel, mezi jednotlivými státy přitom najdeme například docela rozsáhlý příspěvek o Španělsku, který by v knize asi nikdo nehledal, naproti tomu ale chybí Belgie, která byla nacistickým Německem pět let okupována. Podobně není jasné, proč bylo zpracováno heslo Richarda Planta, ale nikoli třeba Klause Manna – oba byli německými homosexuály, kteří Německo z obav před nacisty opustili v roce 1933. Zařazení Planta může ospravedlnit skutečnost, že v roce 1986 napsal první americkou monografii o pronásledování homosexuálů za třetí říše (*The Pink Triangle. The Nazi War against Homosexuals*. Holt, New York 1986), ale proč pak kniha neuvádí žádné další badatele? Nebo hrálo roli Plantovo židovství? Chybějící „návod k použití“ slovníku našťastí příliš neubírá na celkové kvalitě, jednotlivá hesla (včetně toho Plantova) jsou zpracována na nejvyšší kvalitativní úrovni.

Grauova kniha vyniká přesností a bohatostí informací. Podoba slovníku přitom autorovi dovoluje, aby se na celou nacistickou

tickou skutečnost díval prismaťem homo-sexuality, aby mohl zachytit to, že homo-sexualita byla pro nacisty mimořádnou kategorií. Projevem této skutečnosti bylo už zvlášťní označení (růžový trojúhelník), kterým se homosexuální vězňi v koncentračňích táborech lišili od ostatňích zajatců, Grauova kniha to nicméně názorně ukazuje prostředňictvím četňých hesel začíňajících na *sonder* (= zvlášťní). Čťenář se přítom může jen divit, kolik energie nacistický režim vynaložil na kontrolu homosexuálů. Touto obsesí se přítom lišil od jiných totalitňích režimů a právě ona se projevovala jako odvráťená stránka ještě jiné odlišnosti: nezvykle uvolněné heterosexuality nacismu, na niž upozornila Dagmar Herzogová ve své monografii o sexualitě v německých dějinách 20. století (*Sex after Fascism. Memory and Morality in Twentieth-Century Germany*. Princeton UP, Princeton – Oxford 2005). Grauova kniha je proto nejen významným doplňkem dějin homosexuality a homosexuálů, ale zároveň vzácným příspěvkem k hlubšimu porozumění německému nacismu.

Franz Schindler

Jakub Rákosňík: *Sověťizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960.*
Filozofická fakulta UK, Praha 2010, 503 s.

Zdroje, dobový kontext, a především vývoj české sociální politiky v poválečném období (1945–69) dokumentovala již kniha Lenky Kalinové *Společenské promě-*

ny v čase socialistického experimentu (Academia, Praha 2007), jejímž jediným, zato však zásadním nedostatkem byla naprostá nepřehlednost a někdy i nedostatek nadhledu. V následujícím roce vyšla *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* Jiřího Pernese (CDK, Brno 2008), více orientovaná na politické dějiny, a nyní konečně máme k dispozici systematickou, teoreticky fundovanou a přítom pramenně výborně podloženou analýzu československé sociální politiky v prvních patnácti poválečných letech z pera čeršťvého docenta Ústavu hospodářských a sociálních dějin pražské filozofické fakulty. Autor *Sověťizace sociálního státu* v knize uplatňil důkladnou akribii historika a právníka, přičemž spojení obou disciplín je vzhledem k tématu naprosto nezbyťné, ale také své předchodí filozofické a společenskovědní vzdělání, které mu umožňilo precizňí formulaci problémů, jejich rozbor a kontextualizaci prostředňictvím sociálněvědních výkladových schémat a v neposledňí řadě jejich zdařilou věcnou a logicky vystavěnou prezentací. S takovýmto spojením se v naší odborné literatuře věru nesetkáváme příliš často, což je vedle fundamentálně přínosného obsahu pádným důvodem, proč Rákosňíkově dílu věňovat pozornost.

Kladem je také to, že autor problematiku sociálního státu vymezuje velice široce: zahrnuje do něj sociální pojišťění, sociální pomoc a široce pojaté sociální služby (s. 26). V praxi to znamená třeba i zařazení zdravotňí péče, vzdělávání a byťové politiky, jež sice (ani dobově) nebyly vnímány jako součást sociálního zabezpečení, s jeho systémy se však úzce prolínaly a „vzhledem k funkci ovlivňování životňích podmínek lidí ... do sociální politiky nepochybně